

УДК 821.111.09

Козак С.В.

**ФРЕЙМОВІ СТРУКТУРИ „ЛЮДИНА І ПРИРОДА”
У ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ
(на матеріалі роману Т. Гарді “Тесс із роду д’Ербервіллів”)**

Стаття присвячена аналізу фреймових структур ‘Людина і Природа’ у романі англійського письменника Т. Гарді «Тесс із роду д’Ербервіллів». Досліджено особливості використання термінальних елементів, що представляють фрейм «Природа», у відображенні різних сторін людської сутності (внутрішнього світу, фізичного стану, зовнішності тощо)

Ключові слова: фрейм, фреймова структура, термінал, термінальний елемент.

Kozak S.V. Frame Structures ‘Man and Nature’ in the Literary Discourse (on the material of Th. Hardy’s Novel ‘Tess of the d’Urbervilles’). The article is devoted to the analysis of the frame structures ‘Man and Nature’ in the novel of the English writer Th. Hardy ‘Tess of the d’Urbervilles’. The use peculiarities of the terminal elements, that represent the frame “Nature”, are investigated in author’s reflection of different sides of human essence (inner world, physical state, appearance etc.)

Key words: frame, frame structure, terminal, terminal element.

Сьогоднішній етап у розвитку лінгвістики особливо вирізняється такими рисами, як антропоцентризм та когнітивізм. Принцип антропоцентризму передбачає дослідження мови, орієнтуючись на людину як основну фігуру мовленнєвої діяльності. Когнітивні стратегії лінгвістики пов’язані переважно з психологічними та соціальними процесами у мисленні, вчинках та діяльності людини. Значущість когнітивного підходу визначається його ефективністю в адекватній інтерпретації дискурсу, оскільки цей процес передбачає вихід за межі дискурсу та залучення фонових знань. За останні роки взагалі спостерігається зростаючий інтерес науковців до процесів існування й передачі людських знань, що і послужило поштовхом до виникнення фреймових теорій.

Фрейм – феномен, який викликає суперечливі тлумачення. Автори концепцій, пов’язаних із питанням фреймів, розглядають їх під різним кутом зору, з індивідуальної перспективи, даючи їм різні дефініції, кваліфікуючи *фрейм* як стереотипну ситуацію [3, с. 27], як структуру даних для представлення стереотипної ситуації [5, с. 360], як системи концептів [4, с. 124] або як глобальні зразки [2, с. 90]. Однак у лінгвістиці, зокрема, у текстолінгвістиці проблема фреймів

залишається недостатньо дослідженою. Відтак ряд питань стосовно функціонування фреймових структур у літературно-художньому дискурсі залишаються відкритими й потребують поглибленого вивчення.

Виходячи з його бінарної природи, під *фреймом* розуміємо лінгво-когнітивну структуру, яка з одного боку, належить до ментальних утворень, є однією з одиниць представлення знань, а з іншого, знаходить своє вираження в мовленні, експлікуючись за допомогою мовних засобів. Структурні компоненти фреймів – це *термінали*, мовними корелятами яких є *термінальні елементи*.

Відповідно до визначень, зафіксованих у лексикографічних джерелах, основними терміналами фрейму *‘ПРИРОДА’* є *РОСЛИНИ – ТВАРИНИ – ЛАНДШАФТ – ПРИРОДНІ ЯВИЩА*. Термінали фрейму *‘ЛЮДИНА’* – це *ХАРАКТЕР – ЗОВНІШНІСТЬ – СТАН (ФІЗИЧНИЙ, ПСИХОЛОГІЧНИЙ) – МІЖСОБИСТІСНІ ВІДНОСИНИ – ДІЯ*. Термінальні елементи фреймів *‘ЛЮДИНА’* і *‘ПРИРОДА’*, поєднуючись, утворюють єдину фреймову структуру *‘ЛЮДИНА і ПРИРОДА’*.

Метою даного дослідження є аналіз фреймових структур *‘ЛЮДИНА і ПРИРОДА’* у романі англійського письменника Т. Гарді «Тесс із роду д’Ербервіллів». Основне завдання полягає у виявленні ролі термінальних елементів, що представляють фрейм *‘ПРИРОДА’*, у відображенні різних сторін людської сутності. При цьому слід зазначити, що дослідження поширюється тільки на ті фреймові структури, у яких термінальні елементи, що представляють фрейм *‘ПРИРОДА’*, є суб’єктом порівняння, а термінальні елементи, які презентують фрейм *‘ЛЮДИНА’* – об’єктом порівняння. Терміни “суб’єкт порівняння”, “об’єкт порівняння” взято з класифікації Є.О. Кучинської, яка виділяє такі складові логіко-понятійної структури порівняння, як: 1) об’єкт порівняння (предмет, який порівнюють); 2) суб’єкт порівняння (предмет, з яким порівнюють); 3) основа порівняння (якість, що лежить в основі порівняння); 4) висновок або результат порівняння [1, с. 84].

Природа в якості порівняння у фреймових структурах нерідко використовується автором для зображення психологічного стану людини. Візьмемо для прикладу опис внутрішнього стану головного персонажа роману

– Тесс Дарбейфілд, яка опинилась під пильним поглядом чоловіка, якому симпатизувала: *Having a consciousness that Clare was regarding her, Tess began to trace imaginary patterns on the tablecloth with her forefinger with the constraint of a domestic animal that perceives itself to be watched.* / Усвідомлюючи, що Клер дивиться на неї, Тесс почала малювати вказівним пальцем уявні візерунки на скатертині, ніяковіючи, **немов домашня тваринка**, яка відчуває, що за нею спостерігають [6, с. 155]. Таку структуру можна кваліфікувати як фреймову структуру абсолютної експліцитності, коли наявна вербалізація як засобу, так і результату зображення, що забезпечується адекватним вибором відповідних лексичних одиниць. У цьому випадку такими одиницями є термінальний елемент фрейму ‘ПРИРОДА’ (*animal*) та іменник, який, власне, позначає відчуття, що в той момент охопило дівчину, і, виступаючи інтегральним компонентом, перетворює усю структуру на елемент терміналу ‘СТАН (ПСИХОЛОГІЧНИЙ)’ фрейму ‘ЛЮДИНА’.

У порівнянні, яке використовується для зображення внутрішнього стану персонажа, можуть бути задіяні не лише елементи терміналу ‘ТВАРИНА’, а й структури, що презентують інші термінали у межах фрейму ‘ПРИРОДА’: *She wondered if any strange good thing might come of her being in her ancestral land; and some spirit within her rose automatically as the sap in the twigs.* / Вона роздумувала про те, чи не чекає на неї удача в країні її предків, і якась сила сама по собі зростала в ній, **неначе сік у гілках дерев** [6, с. 127]. Стрижень фреймової структури в останньому фрагменті складає фраза *some spirit within her rose automatically*, яка відображає душевний стан Тесс у її прагненні покинути рідні місця і шукати щастя далеко від дому. Однак у цьому прикладі ми не можемо твердити про наявність абсолютної експліцитності, оскільки елемент *some* (*якась*), присутній у ключовій фразі, вносить певну невизначеність, неконкретність щодо відчуттів героїні. Отже, цей фрейм кваліфікуємо як такий, що містить неповну експліцитність.

Подібну ситуацію (з неповною експліцитністю) спостерігаємо і в наступному фрагменті, де взагалі відсутній елемент, що описує внутрішній

стан. Про емоції, які оволоділи Тесс, ми дізнаємося із вдалого порівняння її з пташкою: *Tess had heard those notes in the attic above her head. Dim, flattened, constrained by their confinement, they had never appealed to her as now. <...> Tess, like a fascinated bird, could not leave the spot.* / Тесс чула ці звуки в мансарді, над своєю головою. Невиразні, приглушені, здавлені стінами, вони ніколи не справляли на неї такого враження, як зараз. І Тесс, **неначе зачарована пташка**, не могла покинути цього місця [6, с. 158]. Не останню роль тут відіграє і використання прикметника *fascinated* (зачарована), що виступає означенням до слова *bird* (пташка), яке належить до терміналу 'ТВАРИНА' фрейму 'ПРИРОДА'. Сама семантика цього прикметника (*fascinated*) націлює на розуміння всього спектру приємних відчуттів, які опанували дівчиною, коли вона вслухалась в звуки чарівної мелодії.

Поряд із зображенням внутрішнього світу через порівняння з „природничими” елементами має місце також і зображення фізичного стану персонажів. Щоправда, у, так би мовити, „чистому” вигляді цього у творах Т. Гарді не зафіксовано (на відміну від німецького автора Е. Штріттматтера), а лише у поєднанні з описом емоційного стану: *Tess had never in her recent life been so happy as she was now. <...> She was, physically and mentally suited among these new surroundings. The sapling which had rooted down to a poisonous stratum on the spot of its sowing had been transplanted to a deeper soil.* / Ніколи за останній час Тесс не була такою щасливою, як зараз. У цьому новому оточенні вона почувала себе і фізично, і духовно на своєму місці. **Молоде деревце**, яке пустило корені в отруйний ґрунт, де впало насіння, було пересажене на більш родючу землю [6, с. 165]. Особливу увагу привертає використання лексики фрейму 'ПРИРОДА' (*sapling, stratum, soil*) у вигляді метафори, оформленої у цілу синтаксичну структуру. Саме завдяки їй задається тон опису психологічного й фізичного станів персонажа, про що експліцитно йдеться у реченні, що передує цьому метафоричному висловлюванню. Обидві ці фрази є мовби вінцем головної думки, вміщеної в єдину, але значиму лексему – *happy* (щаслива), яка повною мірою відтворює внутрішній світ людини, а відтак не потребує

додаткових коментарів. Однак, як бачимо, вибір „природничих” елементів не лише не завадив опису, а й гармонійно доповнив його.

Цікавими є також випадки, в яких з елементами природи зіставляються компоненти терміналу ‘ЗОВНІШНІСТЬ’, що належить фрейму ‘ЛЮДИНА’. У наступному прикладі, зокрема, оригінальним чином порівнюється щока людини (фрейм ‘ЛЮДИНА’) з грибом (фрейм ‘ПРИРОДА’): *He kissed, his lips touching cheeks that were damp and smoothly chill as the skin of the mushrooms in the fields around.* / Він поцілував, і губи його торкнулися її щік, вологих, гладеньких і прохолодних, як шкірка грибів, які росли у полях навколо них [6, с. 99]. Звичайно, у досягненні ефекту передання усіх відчуттів, що виникли у персонажа при дотику до щоки коханої дівчини, допомагають описові прикметники *damp, smoothly, chill*, що своєю образністю об’єднують дві ключові одиниці у цій фреймовій структурі – *cheeks* та *mushrooms*.

Частішими є випадки, коли завдяки порівнянню з природою поряд із зображенням зовнішності знаходять вираження і відповідні дії, характерні для того чи іншого персонажа. Це добре видно з такого прикладу: *The outskirts of the garden in which Tess found herself had been left uncultivated for some years. <...> She went stealthily as a cat through this profusion of growth.* / Дальній кінець саду, де знаходилась Тесс, за останні роки залишався занедбаним. Вона підкрадалась, немов кішка, по цій буйній рослинності [6, с. 158]. Головними фігурантами цієї структури є лексичні одиниці *went stealthily* та *cat*, перший з яких представляє фрейм ‘ЛЮДИНА’, а інший – фрейм ‘ПРИРОДА’. Правда, як і в попередньому випадку, тут спостерігаємо часткову кореляцію з боку зображення зовнішності, оскільки немає відповідного експліцитного маркера терміналу ‘ЗОВНІШНІСТЬ’. Підсвідомо читач сам здійснює необхідні інференції, в результаті яких постає образ дівчини, яка усім своїм виглядом (головним чином, гнучким станом) нагадувала кішку (*cat*). Що стосується зображення самої дії, то тут кореляція повна, оскільки є в наявності відповідний елемент – *went stealthily*, що характеризує поведінку Тесс, коли вона гуляла по саду. Таке поєднання повної і

неповної кореляції зображуваних фактів додає оповіді інтриги, більше привертає увагу читача до описуваних подій.

Таким чином, простежені нами шляхи кореляції є прямими, експліцитними. Важливішу роль відіграє, однак, кореляція зміщена, або непряма. Це проявляється у тому, що завдяки наведеному порівнянню стає зрозумілим емоційний стан персонажів творів. Тобто кореляція терміналів фрейму *‘ЛЮДИНА’* з терміналами фрейму *‘ПРИРОДА’* стає менш актуальною; куди більш вагомими виявляються імпліцитні зв’язки, роль та функціонування яких може стати предметом подальших досліджень у галузі фреймознавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кучинская Е.А. Макрополе компаративности научного стиля в современном английском языке (подстиль точных наук): Дис. канд. филол. наук. – Минск: Минский гос. пед. ин-т иностр. яз., 1992. – 136 с.
2. Beaugrande R.-A., de, Dressler W.U. Einführung in die Textlinguistik. – Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1981. – 290 S.
3. Dijk T.A., van. Semantic Macrostructures and Knowledge Frames in Discourse Comprehension // Just M.A., Carpenter P.A. Cognitive Processes in Comprehension. – Hillsdale, 1977. – P. 3–32.
4. Fillmore Ch.J. An Alternative to Checklist Theories of Meaning // Proceedings of the First Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society. – Berkeley, 1975. – P. 123–131.
5. Minsky M. Frame-System Theory // Thinking. – Cambridge: Mass, 1977. – P. 355–376.
6. Hardy T. Tess of the D’Urbervilles. – London: Penguin Books, 1994. – 508 p.